

ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНИМ РИЗИКОМ

ENVIRONMENTAL INSURANCE AS A TOOL OF ENVIRONMENTAL RISK MANAGEMENT

Марич Х.М., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національний університет «Львівська політехніка»

Довкілля та сучасне людство все більше зазнають значних збитків від впливу негативних наслідків екологонебезпечної діяльності. Це змушує посилювати еколого-правові вимоги до діяльності суб'єктів господарювання та відповідальність за шкоду, що завдається в результаті порушення законодавства. Однак, це не єдині заходи, що здатні забезпечити охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Ще одним дієвим інструментом управління екологічними ризиками є екологічне страхування. Проте вітчизняний страховий ринок в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки є недосконалим, а екологічне страхування не відіграє належної ролі.

В Україні сфера екологічного страхування регулюється як нормами загального, так і екологічного законодавства, зокрема Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про страхування» тощо. Однак цих норм для ефективного регулювання страхових відносин в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки недостатньо, тому актуальною є потреба в спеціальному нормативно-правовому акті, який би в повному обсязі визначив механізм екологічного страхування. Визначення і запровадження методики проведення оцінки ризиків і загроз, зумовлених здійсненням екологонебезпечної діяльності та експлуатацією екологічно небезпечних об'єктів, обчислення страхових тарифів відповідно до визначеного рівня ризику є одним із завдань спеціального законодавства в сфері екологічного страхування.

Важливими положеннями спеціального законодавства про екологічне страхування мають стати і норми, що регламентують створення гарантійного страхового фонду, діяльність Екологічного страхового пулу, умову участі держави у якості фінансового гаранта відшкодування екологічної шкоди.

Адже екологічне страхування має стати реальною гарантією наявності коштів на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю фізичних осіб, власності будь-яких суб'єктів та навколишньому природному середовищу. Важливо, щоб компенсація передбачала витрати на очищення забрудненого довкілля та його окремих природних об'єктів.

Ключові слова: страхування, екологічне страхування, екологічний ризик, екологонебезпечна діяльність, навколишнє природне середовище.

The environment and modern humanity increasingly suffer from significant damage caused by the negative effects of environmentally hazardous activities. This forces to increase the environmental and legal requirements for operations of economic entities and liability for damage caused by law violation. However, these are not the only measures to ensure natural environment protection, rational use of natural resources, and environmental safety. Another effective tool for environmental risk management is environmental insurance. However, the domestic insurance market is imperfect in the field of environmental protection, use of natural resources and environmental safety; and environmental insurance does not play a proper role.

In Ukraine, the field of environmental insurance is regulated by both general and environmental legislation, in particular by the Laws of Ukraine "On Environmental Protection", "On Insurance", etc. However, these laws are not enough to effectively regulate insurance relations in the field of environmental protection, use of natural resources, and ensure environmental safety; so the need for a special legal act that would fully define the mechanism of environmental insurance. Determining and implementing a methodology for assessing risks and threats caused by environmentally hazardous activities and operation of environmentally hazardous facilities, calculating insurance rates according to a certain level of risk is one of the tasks of special legislation in the field of environmental insurance.

Important provisions of special legislation on environmental insurance should be the rules governing the creation of a guarantee insurance fund, the activities of the Environmental Insurance Pool, the condition of state participation as a financial guarantor of environmental damage compensation.

After all, the environmental insurance should be a real guarantee of funds to compensate for damage to the health of individuals, property of any entity, and the environment. At the same time, it is important that the compensation includes the costs of cleaning the polluted environment and its individual natural objects.

Key words: insurance, ecological insurance, ecological risk, ecologically dangerous activity, environment.

Постановка проблеми. Серед основних факторів, що негативно впливають на екологічну ситуацію в Україні, а також є причиною збільшення кількості техногенно-екологічних аварій та катастроф є господарська діяльність, що становить підвищену екологічну небезпеку. Зростання ж негативного впливу такої діяльності на стан екосистем зумовлене зокрема не дотриманням суб'єктами господарювання еколого-правових вимог, застарілі технології виробництва та обладнання екологічно небезпечних виробництв, недостатнє фінансування для оновлення виробничих фондів, відсутність стимулів у суб'єктів господарювання щодо впровадження заходів природоохоронного характеру. Тому надалі актуальним залишається питання забезпечення екологічної безпеки. І саме екологічне страхування може стати дієвим інструментом управління екологічним ризиком з реальною можливістю відшкодування збитків для навколишнього природного середовища у результаті настання несприятливих подій. При цьому, страхування сприяє соціально-економічній стабільності і дає можливість істотно зменшити наванта-

ження на суб'єктів господарювання за рахунок централізованих фондів фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у дослідження питань екологічного ризику та екологічного страхування зробили такі науковці, як: В.І. Андрейцев, А.П. Гетьман, В.В. Костицький, С.В. Кузнєцова, Н.Р. Малишева, Л.П. Решетник, Т.П. Шоха тощо.

Мета статті – дослідження стану та перспектив спеціального врегулювання страхових відносин у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Вважається, що первинні форми страхування виникли ще у давнину, за 2 тис. років до н. е. (зокрема, в законах вавилонського царя Хаммурапі передбачалось укладання угоди між учасниками торговельного каравану про сумісну відповідальність за збитки, яких зазнавав будь-хто з його членів внаслідок розбійного нападу), екологічне ж страхування є відносно новим різновидом страхування.

США стала однією з перших країн у світі, що запровадила дієвий механізм страхування відповідальності за погіршення стану довкілля (*environmental impairment liability insurance*). До 80-х років екологічні ризики у США включалися до полісів страхування загальної відповідальності, але зростання ймовірності їх виникнення, посилення вимог до екологічної безпеки суб'єктів бізнесу позначилося на практиці їх відокремленого страхування. Саме у цей період екологічне страхування стало нагальною потребою для більшості інвесторів та підприємців, адже освоєння нових територій, родовищ корисних копалин, діяльність нафтогазових, хімічних та інших компаній стала неможливою без наявності відповідних полісів. Цільова спрямованість екологічного страхування у Франції орієнтована, в першу чергу, на попередження негативного впливу на навколишнє середовище задля скорочення потенційного збитку від страхового випадку. У значному ступені такий підхід зумовлений екологічною свідомістю як населення, так і суб'єктів господарювання. Закон «Про превентивні заходи по відношенню до технологічних та природних ризиків та відшкодування збитку» дозволяє постраждалим від техногенних катастроф звертатися за відшкодуванням збитку в страхові компанії, а не безпосередньо до осіб, відповідальних за збиток. Крім того, Франція однією з перших країн застосувала перестраховочні пули для компенсації збитків. За аналогією з практикою Франції, у Фінляндії, для відшкодування повної компенсації завданої довкіллю шкоди, створений відповідний фонд компенсації, який фінансується комерційними страховими компаніями на основі страхових внесків з обов'язкового екологічного страхування [1].

В Україні сфера екологічного страхування регулюється як нормами загального, так і екологічного законодавства, зокрема Законами України «Про страхування», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Про відходи», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про екологічний аудит» та іншими. Однак цих норм для ефективного регулювання страхових відносин в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки недостатньо, тому доцільно було б прийняти окремий закон, який би в повному обсязі визначив механізм екологічного страхування.

Варто зазначити, що ще в Основних напрямках державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів, та забезпечення екологічної безпеки, затверджених постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. [2] серед невідкладних законів, які треба було прийняти, є і закон про екологічне страхування. Проте до цього часу так і не прийнято такого спеціального нормативно-правового акту, однак розроблено ряд законопроектів, зокрема «Про екологічне страхування», «Про обов'язкове страхування відповідальності суб'єктів господарювання, діяльність яких становить підвищену екологічну небезпеку».

Відповідно до чинного українського законодавства, розрізняють дві основні форми екологічного страхування – добровільну та обов'язкову. Так, згідно з Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», в Україні здійснюється добровільне і обов'язкове державне та інші види страхування громадян та їх майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів [3].

В Основних напрямках державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки [2] передбачено для екологічно небезпечних виробництв впровадити обов'язкове екологічне страхування.

У Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 р. вказано, що екологічне страхування є одним з видів страхування цивільної відповідальності власників або користувачів об'єктів підвищеної екологічної небезпеки у зв'язку з ймовірним аварійним забрудненням ними навколишнього природного середовища та спричиненням шкоди життєво важливим інтересам третіх осіб, яке передбачає часткову компенсацію шкоди, завданої потерпілим [4]. При цьому вже в Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року, про екологічне страхування не згадується [5].

Обов'язковими видами екологічного страхування, визначеними чинним законодавством України при здійсненні певних видів діяльності, є:

- страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовивбухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру;
- страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів;
- страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів;
- страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту;
- страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів;
- страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою;
- страхування відповідальності морського судновласника;
- страхування цивільної відповідальності суб'єкта господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю та (або) здоров'ю і майну третіх осіб під час виконання робіт з гуманітарного розмінування.

Водночас страхування відповідальності у випадках, передбачених законодавством України є обов'язковою умовою при здійсненні певних видів господарської діяльності, а наявність полісу страхування в таких випадках є необхідною умовою для отримання відповідних дозволів.

Крім того, за загальним правилом, закріпленим в Законі України «Про страхування» [6], для здійснення обов'язкового страхування, якщо інше не визначено законом, Кабінет Міністрів України встановлює порядок та правила його проведення, форми типового договору, особливі умови ліцензування обов'язкового страхування, розміри страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів або методику актуарних розрахунків. Однак сьогодні й досі не визначено на рівні підзаконних нормативно-правових актів порядок і правила проведення страхування відповідальності наприклад, за шкоду, якої може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів.

Визначення і запровадження методики проведення оцінки ризиків та загроз, зумовлених здійсненням екологічно небезпечної діяльності та експлуатацією екологічно небезпечних об'єктів, обчислення страхових тарифів відповідно до визначеного рівня ризику є одним із завдань спеціального законодавства в сфері екологічного страхування.

Однак цього недостатньо для того, щоб екологічне страхування перетворилось на дієвий механізм, здатний

забезпечити відшкодування збитків, заподіяних довкіллю, інтересам юридичних і фізичних осіб внаслідок настання страхового випадку. Адже в разі настання страхового випадку від суб'єктів господарювання, діяльність яких становить підвищену екологічну небезпеку, вимагатимуть грошових компенсацій, які як правило, значно перевищують їх фінансові можливості. Тому екологічне страхування має стати своєрідною гарантією наявності коштів на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю фізичних осіб, власності будь-яких суб'єктів та навколишньому природному середовищу. До того ж важливо, щоб компенсація передбачала витрати на очищення забрудненого довкілля та його окремих природних об'єктів.

Відповідно, важливим положенням спеціального законодавства про екологічне страхування має стати норма про гарантійний страховий фонд – резерв грошових коштів, зокрема і для відшкодування шкоди понад ліміти відповідальності страховиків за договорами страхування. Також кошти фонду страхових гарантій можна використовувати на проведення страховиками спільно з страхувальниками природоохоронних та/або профілактичних заходів із зменшення ризиків забруднення довкілля чи окремих природних об'єктів.

Заслужує на увагу світова страхова практика у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, у вигляді діяльності об'єднань страховиків, зокрема страхових пулів. В Україні є Ядерний страховий пул, мета утворення якого – координація діяльності його членів, пов'язаної з проведенням обов'язкового страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду, і забезпечення фінансової надійності страхування [7].

Так, у випадку заподіяння екологічної шкоди створення Екологічного страхового пулу забезпечить відшкодування збитків страховими компаніями – членами пулу на принципах солідарної відповідальності. Мета утворення Екологічного страхового пулу – забезпечення фінансової стабільності страхових операцій у сфері страхування екологічних ризиків і гарантування страхових виплат шляхом координації зусиль його членів. Відповідно, основним завданням Екологічного страхового пулу

має бути організація та координація страхування і пере-страхування екологічних ризиків.

Також створення Екологічного страхового пулу забезпечить організацію перестрахування за страховими ризиками, страхові обов'язки за якими перевищують фінансові можливості членів пулу щодо страхового покриття цих ризиків власними активами; запровадження єдиних для всіх членів пулу зразків страхових документів (договорів страхування, стандартів, правил поведінки на страховому ринку тощо); захист інтересів та прав членів пулу, запобігання порушенням та зловживанням; координація взаємодій з аналогічними пулами інших країн.

Сприятливим для розвитку екологічного страхування є середовище за участі держави у якості фінансового гаранта відшкодування екологічної шкоди, наприклад існування спеціального фонду за рахунок грошових внесків суб'єктів господарювання, діяльність яких становить підвищену екологічну небезпеку та грошових коштів з державного бюджету.

Сьогодні реальними перешкодами для розвитку сфери екологічного страхування в Україні є ряд факторів, зокрема правового, фінансового психологічного характеру. Тому важливими є і заходи стимулювання для залучення до екологічного страхування широкого кола суб'єктів господарювання. Таким заходом може бути створення для суб'єктів господарювання в разі наявності екологічного страхування відповідних пільгових економічних умов (інвестиційних, податкових, кредитних) тощо.

Висновки. Таким чином, екологічне страхування покликане забезпечити умови для відшкодування збитку, заподіяного діяльністю суб'єкта господарювання (страхувальника), в разі настання страхового випадку у вигляді обов'язку страховиків по здійсненню страхових виплат зі страхових фондів. Відповідно екологічне страхування має стати своєрідною гарантією наявності коштів на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю фізичних осіб, власності будь-яких суб'єктів та навколишньому природному середовищу. Важливо також, щоб компенсація передбачала витрати на очищення забрудненого довкілля та його окремих природних об'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Криворучкіна О.В. Екологічне страхування: світовий досвід та перспективи в Україні. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/740691.html>
2. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998 р. № 38–39. Ст. 248.
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
4. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21 грудня 2010 р. № 2818-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17#Text>.
5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р. : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19?lang=uk>.
6. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78.
7. Положення про Ядерний страховий пул : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 червня 2003 р. № 953. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2003-п#Text>